

ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

© Й.І. Пічкарь, О.Т. Олексик 2016

УДК 61(09): 616.4(09) (4Укр – 4Зак)

Й.І. ПІЧКАР¹, О.Т. ОЛЕКСИК²

¹Ужгородський національний університет, медичний факультет, кафедра госпітальної терапії;

²Закарпатська обласна клінічна лікарня імені Андрія Новака, Ужгород

ЕНДОКРИНОЛОГІЧНА СЛУЖБА В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У роботі висвітлено історію становлення ендокринологічної служби в Закарпатській області з часу відкриття протизобного диспансеру в березні 1946 р. до теперішніх днів. Показано розвиток організації надання лікувально-консультативної допомоги на різних етапах становлення служби і її досягнення на сьогодні.

Ключові слова: ендемічний зоб, протизобний диспансер

Проблема ендокринних захворювань на теренах Закарпатської області є дуже давньою і до сьогодні не вирішеною.

Територія Карпат належить до зони ендемічної для зобу, і тому з давніх часів на теренах Закарпатської області була поширена зобна хвороба – збільшення щитоподібної залози та кретинізм як її наслідок. Причиною їх є нестача йоду в довкіллі. Про значне розповсюдження зобу та кретинізму (вроджений гіпотироз як наслідок нестачі йоду) серед корінного населення Закарпатської області згадується ще істориком Легоцьким у нарисі «Історія Бережської жупи» (Ужгород, 1881) та у книжці «Австро-Угорська монархія у описах і картинках», де у розділі «Рутени» автор пише, що серед населення Верховини (гірські масиви Карпат) багато хворих на зоб і кретинів.

Значну поширеність зобу у кінці XIX і на початку XX ст. на території сьогодишньої Закарпатської області відзначали у своїх роботах лікарі І. Кліма (1934), І. Тіш (1934), А. Одарченко (1933), С. Микуланинець та інші. Так, Ю.П. Ясиницький та Е. Мейсарош повідомляють, що ураженість населення на зоб у гірських районах складає до 40%. С. Вотела (1935) писав, що «розвиток гіпотиреоїдного зобу у Чехословаччині досягає максимуму в самих високо розміщених долинах Подкарпатської Русі» (цит. за С.І. Добош, 1957). Ю.П. Ясиницький на Жденіївській лікарській дільниці при обстеженні виявив зоб III–IV ст. у 243 із 842 обстежених (24,4 %), а кретинів серед них було виявлено 20 осіб (8,14 %). Е. Мейсарош у 1942 р. серед жителів с. Стужиця Великоберезнянського району виявив зоб III–IV ст. у 43 % обстежених, а кретинів було 8,45 %.

Таким чином, ураження щитоподібної залози було розповсюдженою патологією серед жителів Закарпатської області, а виявлення значної кількості кретинів свідчить про важкість зобної ендемії.

Після закінчення Другої світової війни Закарпатська область (Подкарпатська Русь) була включена до складу УРСР. Перед лікарською спільнотою виникло завдання профілактики та лікування ендокринної патології серед населення. Одним із перших організаційних заходів для боротьби з ендемічним зобом було створення у березні 1946 р. у м. Ужгород протизобного диспансеру, який очолила М.С.Бокитько. Це можна вважати початком становлення ендокринної служби в Закарпатській області. У всіх районах було створено протизобні опорні пункти. Диспансер став організаційно-методичним центром, і вже у 1946 р. була організована конференція лікарів Закарпатської області з питань організації боротьби з зобом. Під контролем протизобного диспансеру було організовано і ручне йодування солі в опорних пунктах, а згодом (1948 р.) налагоджено промислове виробництво йодованої солі у смт. Солотвино, і у цьому ж році було йодовано 1777 т солі. Серед організованих контингентів населення, у першу чергу дитячих (дитячі садки, школи), була розпочата і проводилась у майбутньому систематична йодна профілактика антиструміном.

Велика допомога в організації протизобної служби в області була надана науковими закладами України. Уже в 1946 р. під керівництвом проф. Панкратьєва організовано першу наукову експедицію у складі 42 чол., яка встановила недостатність йоду у воді, ґрунті та харчових продуктах.

Планом заходів боротьби з ендемічною зобною хворобою Міністерством охорони здоров'я УРСР у 1947 р. було передбачено організацію наукових експедицій, створення сітки лікувально-профілактичних закладів у вогнищах ендемії. Медики проводили масові обстеження населення, у першу чергу дітей, було організовано безкоштовне постачання таблетованих препаратів йоду (антиструміну). З цього часу в області почали систематично організовуватися комплексні наукові експедиції Міністерства охорони здоров'я, Академії наук УРСР і СРСР, Ужгородського державного університету та інших наукових та медичних установ.

У 1947 р. почалося комплексне і систематичне вивчення проблеми зобної ендемії вченими медичного факультету УжДУ, а пізніше й інституту охорони материнства і дитинства (ОХМАДИТ) та Ужгородського інституту епідеміології, мікробіології і гігієни. Велику роль у організації боротьби з зобом зіграли професори В.А. Хенкін, В.Н. Слишко, О.В. Фединець, доценти Ю.М. Біцко, А.І. Кудрявцев, І.М. Кудієнко та інші. Вони організували навчання кадрів, а також особисто брали участь у експедиціях і впроваджували хірургічні методи лікування зобу. Як наслідок, було значно поліпшено лікувально-хірургічну допомогу хворим на зоб і уже у 1949 р. операції проводились у більшості ЦРЛ області. Особливо слід відзначити внесок проф. О.В. Фединця, який на тему хірургічного лікування зобу опублікував понад 20 робіт і прооперував більше 1500 хворих на патологію щитоподібної залози.

У наступні роки у гірські райони було організовано кілька експедицій, в яких брали участь викладачі УжДУ І.М. Кудієнко, Н.Г. Ключко, Я.С. Вайнер, В.В. Ластовецький, Е.І. Каменева, В.Н. Слишко, А.С. Подражанський, Н.І. Савченко, С.І. Керекеш, а також практичні лікарі та студенти (серед останніх були майбутні ендокринологи – доцент А.А. Сочка та лікар М.О. Сютрик). Експедиції складали карти зобної ендемії та оцінювали ефективність протизобних заходів, допомагали організувати протизобну профілактику. Всього за період з 1948 р. до 1953 р. викладачами медичного факультету УжДУ та обласним відділом охорони здоров'я, спільно з Ужгородським санбакінститутом і Закарпатським інститутом ОХМАДИТ було організовано 8 експедицій у різні райони області. Проблема зобної ендемії стала темою наукових досліджень та дисертацій багатьох працівників медичного факультету, зокрема В.В. Ластовецького, І.А. Мігунова, С.А. Ясенчака, М.М. Ганича та інших. Перша наукова конференція Ужгородського державного університету з проблеми зобної ендемії відбулась у 1947 р.

Вивченням проблеми вмісту йоду в довіллі та впливу його на здоров'я людини займалась і продовжує займатися кафедра біохімії УжНУ, на якій проф. О.Ю. Пашенко створена наукова школа

(проф. З.Й. Фабрі, проф. І.М. Турянця, проф. І.П. Горзов та інші).

У наступні роки протизобний диспансер очолював М.С. Кушніров. Слід відзначити великий внесок практичних лікарів, які працювали у протизобному диспансері: Н.В. Чухран, М.О. Сютрик, Е.В. Люттик, Х.В. Рішко, Д.Ю. Долинич, М.Г. Ендрик та інші. Організаційно-лікувальні заходи, які проводились працівниками диспансеру, дали свої результати, і вже всередині 60-х років явища зобної ендемії були значно зменшені: поширеність зобу скоротилась з 3% у 1946 р. до 0,16% у 1966 р. (у статистику включався тільки зоб III–V ст. за О.В. Ніколаєвим). У 1973 р. протизобний диспансер було реорганізовано у ендокринологічне відділення обласної клінічної лікарні, яким завідувала Є.В. Люттик. З 1975 р. до 1999 р. ендокринологічну службу області (завідувала відділенням та працювала обласним ендокринологом) очолювала Н.В. Чухран, а з 1999 р. до 2013 р. ендокринологічною службою області керувала Заслужений лікар України О.М. Крафчик. Із 2013 р. ендокринологічну службу області очолює кандидат медичних наук О.Т. Олексик. За їхньої участі за цей період було підготовлено багато лікарів-ендокринологів. На сьогодні у всіх ЦРЛ амбулаторно-консультативну допомогу надають висококваліфіковані спеціалісти: 2 кандидатів медичних наук – Олексик О.Т. (обласний ендокринолог) та Хуторська Л. (лікар у кардіодиспансері); із 32 практичних лікарів вищу категорію мають 8, а рівень атестації всіх лікарів 86%, що є одним з найкращих показників в Україні. Успішно працюють міський ендокринолог у м. Ужгород Н.В. Гаврош, яка замінила ветерана Т.Ю. Левченко, А.А. Пушкаш, ендокринолог Ужгородського району Н.У. Костик, Свальявського району Є.Ю. Дідренцел, Я.І. Гафинець, Воловецького району І.Л. Петрецька, Б.Ю. Биба – у Міжгір'ї, Н.В. Товтин – у Рахівському районі та інші. Тривалий час ендокринологічну службу у м. Мукачево очолювала І.Г. Глагола. На даний момент у Мукачеві працюють ендокринологами Є.О. Серденко, Н.М. Зарева, Н.І. Пушкарьова, В.І. Ряшко. Добре зарекомендували себе і районні ендокринологи молодшого покоління у м. Іршава – С.С. Тинта та у Берегівському районі О.О. Бубряк (які замінили на цій посаді своїх матерів – А.Ю. Чедрик та Л.В. Гара, котрі тривалий час очолювали службу в районах), у м. Хуст – В.І. Бучок, М.М. Кучерява, у Перечинському районі – Я.Ю. Борак, Великобєрезнянському – М.М. Рушак. Активно працюють ендокринологи у Виноградівському (О.В. Ортутай) та Тячівському (Н.В. Молнар, Н.Д. Молнар, Н.В. Костишак) районах. Обласний дитячий ендокринолог Горват Т.М., яка працює на базі Мукачевської обласної дитячої лікарні, замінила ветерана дитячої ендокринології Л.І. Довганич. Тривалий час працювала міським дитячим ендокринологом у м. Ужгород О.А. Передрій. Близько двадцяти

років дитячим ендокринологом м. Ужгород працює лікар вищої категорії Світлана Шеверя.

Робота з виявлення, лікування та профілактики йододєфіцитних станів проводиться і у теперішній час. Так, у 1999 р. лікарями обласної клінічної лікарні (ендокринологи, спеціалісти УЗД) були оглянуті всі діти шкільного віку у Великоберезнянському районі. У 2004 р. організовані виїзди бригади лікарів у складі лікар-ендокринолог, хірург і лікар УЗД у гірські райони області з метою виявлення та організації лікування хворих на вузлові форми зобу. Керівник курсу ендокринології та лікарі-ендокринологи обласної клінічної лікарні, центральної міської клінічної лікарні м. Ужгород та центральної районної лікарні і лікарі УЗД у 2005 р. взяли участь у виконанні програми ЮНІСЕФ із вивчення епідеміології йододєфіцитних станів в Україні, обстеживши визначені групи дітей та вагітних у деяких районах Закарпатської області.

Велика робота проводиться з організації лікування та профілактики ускладнень патології інших ендокринних захворювань, перш за все – цукрового діабету. З метою вивчення поширеності цукрового діабету щорічно проводяться у листопаді «Дні цукрового діабету», під час яких організуються виступи на радіо та телебаченні. За допомогою волонтерів (студентів медичного факультету УжНУ, медперсоналу обласної клінічної лікарні) проводиться масове визначення рівня цукру в крові: обстежують кілька тисяч людей, що дає можливість визначити гіперглікемію у осіб, які не знали про хворобу.

У ендокринологічному відділенні проводиться обстеження хворих на сучасному обладнанні та лікування за сучасними стандартами. У хворих досліджують глікозильований гемоглобін, чутливість, ураження очей та нирок, здійснюють біохімію крові, визначають рівень С-пептиду, інсуліну тощо. Лікування проводиться за стандартами за сучасною технологією: лазеротерапія сітківки, гемодіаліз тощо.

Лікарі-ендокринологи області зорганізовані у асоціацію ендокринологів Закарпатської області. Систематично, 3–4 рази на рік, проводяться науково-практичні конференції як для лікарів-ендокринологів області, так і з участю лікарів інших спеціальностей – терапевтів, хірургів, неврологів, окулістів тощо. Ендокринологи відділення та викладачі курсу ендокринології беруть участь у проведенні засідання терапевтичного товариства області. Таке навчання сприяє підвищенню рівня знань практичних лікарів, підвищує професіоналізм. Усі лікарі ендокринологічного відділення, а також у районах беруть участь у санітарно-освітній роботі серед населення: щорічно ними публікується близько 20 статей у журналах, газетах, виступають на телебаченні та радіо.

На базі ендокринологічного відділення обласна клінічна лікарня з 1976 р. працює курс ендокрино-

логії, який до 1986 р. очолював доц. Т.Т. Дулішкович, а з 1986 р. курсом завідує доц. Й.І. Пічкач. Викладачами курсу ендокринології (доц. Пічкач Й.І., доц. Голубка Т.В., доц. Корсак Ю.В.) разом із лікарями відділення досліджуються проблеми епідеміології ендокринної патології, у першу чергу цукрового діабету та захворювань щитоподібної залози, запроваджуються у практику сучасні методи діагностики, лікування та профілактики захворювань ендокринної системи. Так, у практику введено метод інтенсифікованої інсулінотерапії, набуло широкого застосування α -ліпоевої кислоти для лікування діабетичної полінейропатії, проводиться у кожному районі визначення глікозильованого гемоглобіну. Викладачами курсу та лікарями відділення опубліковано понад 20 наукових статей.

Тривалий час у практичній роботі застосовуються сучасні методи діагностики та лікування ендокринної патології: ультразвукова діагностика, комп'ютерна томографія, радіоізотопні методи дослідження, визначення рівня гормонів, інтенсифікована інсулінотерапія, сучасні методи фізіотерапії (магнітотерапія, лазеротерапія тощо). Працює школа навчання самоконтролю хворих на цукровий діабет, де хворі отримують знання про хворобу, навчаються методам самоконтролю, лікування та профілактики ускладнень цукрового діабету. На сьогодні в ендокринологічному відділенні працюють висококваліфіковані спеціалісти – завідувач відділення к.м.н. О.Т. Олексик, Заслужений лікар України О.М. Крафчик, ординатори С.Ф. Басараб, С.М. Шніцер, М.М. Качур, І.І. Сверлюк. Відбувається підготовка молодих спеціалістів, зокрема добре зарекомендував себе клінічний ординатор А.С. Грушак.

Специфіка роботи ендокринологів вимагає тісної співпраці з лікарями інших суміжних спеціальностей. Так, працівники кафедри госпітальної хірургії (завідувач – проф. П.О. Болдіжар) разом із хірургами обласної клінічної лікарні проводять успішно операції на щитоподібній і парашитоподібних залозах, надниркових залозах та хірургічне лікування ускладнень цукрового діабету. Лікарі очного відділення (завідувач – к.м.н. О.О. Мороз) проводять за сучасними технологіями лікування захворювань очей при ендокринній патології. Йде активна співпраця з неврологами, нефрологами та лікарями інших спеціальностей. Значно розширились можливості діагностики ендокринної патології після організації дослідження гормонів щитоподібної залози, гіпофізу, статевих та надниркових залоз, яке проводиться на високому рівні.

Лікарі-ендокринологи та викладачі курсу ендокринології беруть активну участь у виконанні Комплексної програми “Цукровий діабет”, Програми профілактики йодної недостатності та інших державних програм.

Робота лікарів та науковців спрямована на раннє виявлення цукрового діабету, профілактику та лікування ускладнень цукрового діабету. Цьому сприяє запровадження у повсякденну практику методів раннього виявлення порушень вуглеводного обміну – визначення рівня глікозильованого гемоглобіну, визначення рівня глікемії серед осіб групи ризику тощо. Запровадження визначення рівня С-пептиду у хворих на цукровий діабет 2 типу дозволить проводити диференційоване патогенетичне лікування з застосуванням різних груп цукрознижуючих препаратів.

Велике значення надається профілактиці йододіфіцитних станів, ранньому виявленню патології щитоподібної залози та своєчасному її лікуванню. Ендокринологи спільно з дільничними та сімейними лікарями організують профілактичні огляди на виявлення патології щитоподібної залози та запроваджують йодну профілактику, у першу чергу серед дитячих колективів. Проведення своєчасної УЗД щитоподібної залози та толкоголкової пункційної біопсії дозволяє діагностувати на ранніх стадіях онкопатологію щитоподібної залози, що значно підвищує ефективність лікування.

Лікарі мають можливість визначати рівень гормонів щитоподібної та інших ендокринних

залоз, що дозволяє виявити зміни їх функціонального стану ще на доклінічних стадіях. Рання діагностика ендокринної патології та своєчасно розпочате лікування сприяє зменшенню частоти та виразності ускладнень, що має велике не тільки медичне, а й соціальне значення.

Активна робота ендокринологів дає свої результати: покращилось виявлення хворих на цукровий діабет. На 1 січня 2016 р. на обліку перебувало 37612 хворих на цукровий діабет: ІНЦД – 31805 (поширеність 38,9 на 1 тис. населення), ІЗЦД – 5757 (поширеність 3,54 на 1 тис. населення), зменшилась кількість ускладнень та інвалідизація хворих на діабет. Збільшилась кількість хворих, у яких регулярно визначається рівень глікозильованого гемоглобіну. Покращилось виявлення хворих на зоб, патологію надниркових залоз, ожиріння. Щоквартально оновлюється електронний реєстр цукрового діабету «СІНАДІАБ», кількість хворих, які лікуються аналогами інсуліну, складає 14,5 %

Подальше вдосконалення організації ендокринологічної служби у Закарпатській області, запровадження сучасних методів діагностики та лікування дасть змогу покращити надання медичної допомоги хворим на ендокринну патологію та якість їхнього життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Добош С.И. Борьба с зобной болезнью в Закарпатской области в Советский период // Научные записки. Ужгородский государственный университет. — 1957. — Т. XXXII. — С. 31—37.
2. Кудиенко И.М. История организации борьбы с эндемической зобной болезнью в Закарпатье в годы Советской власти // Научные записки. Ужгородский государственный университет. — 1955. — Т. XV. — С. 19—31.
3. Кушников М.С. Достижения эндокринологической службы Закарпатской области за годы Советской власти // Тезисы юбилейной клинической конференции медицинских работников Закарпатской области. — Берегово, 1967. — С. 10—11.
4. Фединец А.В. История борьбы с эндемическим зобом в Закарпатье // Тезисы юбилейной клинической конференции медицинских работников Закарпатской области. — Берегово, 1967. — С. 11—16.

Y.I. PICHKAR¹, O.T. OLEKSYK²

¹*Uzhhorod National University, Medical Faculty, Department of Hospital Therapy;*

²*Transcarpathian Regional Clinical Hospital named after Andrii Novak, Uzhhorod*

ENDOCRINOLOGY SERVICE IN TRANSCARPATHIAN REGION: HISTORY OF DEVELOPMENT, CURRENT STATE AND PROSPECTS

The authors of the article have considered the history of formation of endocrinology service in Transcarpathian region since the opening of anti-goiter dispensary in March 1946 till the present day. The development of organization of medical assistance provision at different stages of service establishing has been followed as well as its nowadays achievements.

Key words: endemic goiter, anti-goiter dispensary

Стаття надійшла до редакції: 22.04.2016